

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

ZA REALNE PREDSTAVE IN RAZUMEVANJE ETNIČNIH IN JEZIKOVNIH ODNOSOV NA SLOVANSKEM JUGU

(O makedonski jezikovni problematiki v luči sodobne lingvistike)*

Južnoslovanski narodi imajo mnogo več skupnega, kot se zdi na prvi pogled; a tudi razlike so večje, kot se zde pri površnem pregledu. Tako skupne vezi kot razlike so globoke; ne prve ne druge pa še niso prav pregledane in v celoti preučene. Ne vemo, kolikšen je pri tem, kar nas veže, dejanski delež našega skupnega porekla in koliko smo skupno pridobili, živč tu na jugu drug poleg drugega že toliko stoletij. Nič boljše ne poznamo niti tega, kar nas resnično ločuje. Kakorkoli, nekaj je docela jasno: od vseh dejstev je najbolj nedvomna in najlažje vidna bližina južnoslovanskih jezikov, kar kaže že najbolj preprosta empirija. Toda to ne pomeni — kot bi pričakovali — da je vsaj jezikovni vid južnoslovanske problematike jasen, če izvzamemo ozka in čisto strokovna komparativno-zgodovinska vprašanja, ki za širšo javnost nikoli tudi niso bila posebno zanimiva. Jezikoslovje pa je vendar že premnogokrat pokazalo premalo zanimanja za tisto, kar bi bilo zanimivo za širše intelektualne kroge.

Jezikoslovje je sorazmerno mlada znanstvena disciplina; pred 19. stoletjem ga kot popolne in prave samostojne znanosti pravzaprav sploh ni bilo. Preučevali so slovnico posameznih jezikov zaradi njihovega lažjega poučevanja ali zaradi konstruiranja abstraktne splošno človeške, tako imenovane filozofske gramatike, ali pa so razpravljali o viru človeškega govora nasploh, mnogokrat v teoloških okvirih. V 19. in 20. stoletju je doživelo jezikoslovje silen napredek, njegovi temelji in obzorje so se nekajkrat v osnovi menjali, menjale so se tudi njegove zveze in odnosi z drugimi znanostmi. Razumljivo je, da je spremljalo tak dinamičen razvoj te znanosti tudi mnogo slabosti, a med njimi gotovo ni poslednja ta, da je pogosto odpovedovala pri lingvističnem obravnavanju etnične in nacionalne problematike in pri znanstveni pomoči ob graditvi standardnih jezikov kot nacionalnih instrumentov moderne civilizacije. Vsa ta vprašanja je visoka lingvistika največkrat podcenjevala in se jim sistematično izogibala in tako na tem področju puščala proste roke bodisi drugorazrednim strokovnjakom ali pa tistim učenjakom, ki so se puščali vpregati v jarem dnevne politike. Ne smemo pozabiti, da je bila večina evropskih narodov formirana in dokončno konsolidirana v 19. in 20. stoletju, čeprav je znano, da so se začeli procesi njihovega ustvarjanja že ob samem porajanju kapitalističnih odnosov v okviru fevdalne družbe. Drugi narodi pa so se formirali šele v izgradnji socialističnega družbenega reda (na primer nekateri sovjetski), to pa je spet v 20. stoletju, torej v navedenem obdobju. In če narodi nastajajo na določeni etnični podlagi, etnobazi (»ljudstvo«, »narodnost«, z etnogenezo najpogo-

* S tem naslovom je tiskana znatno krajša verzija tega članka v zagrebškem časopisu *Naše teme* (leto XII, št. 2, februar 1968, str. 225—239). Posamezni fragmenti so bili natisnjeni v rubriki *Jezik današnji* v zagrebškem tedniku *Telegram* (leto IX/1968, št. 406, 9. II., št. 408, 23. II., št. 409, 1. III., št. 410, 8. III.).

steje v zgodnjem srednjem veku), ki je zmeraj povezana z določeno jezikovno stvarnostjo in nekoliko z njo tudi pogojena (čeprav ne zmeraj v razmerju ena proti ena, ker je mogoča tudi jezikovna enotnost dveh etnobaz¹ in, resda še redkejša, etnična enotnost dveh jezikovnih skupnosti),² je razumljivo, da so se s časom nakopičile obremenitve v jezikovnem vidu etnične in nacionalne problematike. Na naši celini obstaja nekoliko takih zavozlanih klobčičev, ki jih lahko razvozljajo samo resni in združeni znanstveni naporji s koordinacijo celega niza znanosti (jezikoslovja, sociologije, etnologije, zgodovine, antropologije itd).

Tukaj bom poskušal razčleniti problem te vrste, ki je pereč in blizu vsej jugoslovanski javnosti. Razumljivo je, da ga bom obdelal samo z jezikovnega stališča, prepričan pa sem, da tudi zgodovinska, etnološka in sociološka ali kaka druga obravnavna ne bi pokazala drugačnih izsledkov, temveč bi samo potrdila teze, ki jih bom postavil, in jim dala nove razsežnosti ter novo osvetlitev.

1. Evropski, slovanski, balkanski, jugoslovanski

Obstaja samo en jezik, ki mu gredo vsi ti štirje pridevki. To je makedonski jezik. O njem je bilo v zadnjem času mnogo diskusij, nam pa bodo povod, da se porazgovorimo o jezikovnih vprašanih makedonskega prostora, in sicer samo v obrisih, ponekod celo malo preveč sintetično in shematizirano, ker je vse aspekte mogoče zaobjeti in izčrpati samo v obširni monografiji, ki bi bila rezultat človeškega življenjskega dela, tu pa gre samo za omejeno intervencijo pri aktualnem problemu. Namesto določene pretirane koncentriranosti se bom potrudil, da bom, kolikor je mogoče, čimbolj vsestranski.

V našem tisku se govori o makedonskem jeziku sicer precēj pogosto, vendar z mnogimi pomanjkljivostmi pri dojetanju in poznavanju dejstev. Redki so dobri članki, kakor je bil na primer zelo uspeli prispevek prof. dr. Jovana Vukovića v *Politiki* pred skoraj dvema letoma.³ Strokovne jezikovne literature jugoslovanska javnost seveda ne more spremljati in tako so pri nas na tem področju razširjene dokaj nejasne ali preprosto napačne predstave.⁴

Mislim, da makedonski jezik kot pojav najlaže obdelamo tako, da pojasnimo pomen štirih njegovih značilnosti, omenjenih v podnaslovu tega razdelka. Prva značilnost je najboljši preprosta — makedonščina vsebuje lastnosti, ki so skupne vsem jezikom našega kontinenta in se po njih skupaj z drugimi evropskimi jeziki razlikuje od neevropskih, najsi so mu sorodni ali ne. To so »kontinentalne« poteze, ki postanejo vidne, če primerjamo npr. kak slovanski jezik

¹ V slovanskem svetu imamo primer hrvatskosrbskega jezika z dvema distinktnima etnobazama.

² V slovanskem svetu imamo primer sorazmerno enotne lužiško-srbske etnobaze z dvema jezikovnimi individualnostima: gornjelužiškim in dolnjelužiškim jezikom.

³ Dr. Jovan Vuković, *Makedonski jezik — živa stvarnost*, *Politika* leto LXIV, 8. I. 1967.

⁴ Nezadostnost informacij o Makedoniji, makedonskem jeziku, zgodovini in podobno dobro vidi Albina Lük v članku *Zapisek o makedonskem vprašanju (Naši razgledi XVII/1968, št. 3, 10. II.)*, vendar postane tudi sama negotova, kadar se dotakne določenih podrobnosti. Kompetentno znanstveno informacijo daje akad. Blaže Koneski v članku *Makedonski jezik u razvoju slovenskih književnih jezika*, *Odjek*, Sarajevo, XXI/1968, št. 8, 15. IV., št. 9, 1. V., št. 10, 15. V.

z bengalskim ali perzijskim, čeprav sta mu ta dva po izviru sorazmerno bližnja sorodnika, bližja, kakor postavimo, kak romanski jezik, vendar pa bomo s slovanskega stališča ugotovili, da bengalsščini ali perzijsščini manjkajo določene lastnosti, ki so sicer navzoče v vseh jezikih evropske celine, tudi v tistih, ki slovanskim sploh niso sorodni, kot npr. v madžarščini. O samem pojmu jezikovne »sorodnosti« bomo govorili pozneje.

Pomen atributa »evropski« torej ne izziva pomislekov, glede druge značilnosti pa je že več nejasnosti, ker so možna različna pojmovanja. Kaj sploh pomeni trditev, da je kakšen jezik »slovanski«? Odgovor ni tako lahak, kot se zdi. Najprej je treba vedeti, kaj pomeni v tem kontekstu beseda *jezik*, ker ima dva pomena in je njuno nerazlikovanje vneslo v jezikovno problematiko več zmede kot karkoli drugo. Tu nam je potreben pomen, ki bi ga mogli, nekoliko poenostavljeno, označiti takóle: *jezik* je kontinuum (redkeje diskontinuiran kompleks) sorodnih dialektov, katerih skupne lastnosti je mogoče uvrstiti v neki splošno nadrejen sistem. Ker *ose* lastnosti posameznega dialekta prav tako sestavljajo sistem, potem tisti nadrejeni sistem, ki je abstrakcija njihovih *skupnih* lastnosti, imenujemo *diasistem*. Zato tudi tisti pojem jezika, ki nam je ta čas potreben, imenujemo *jezik-diasistem*. Vsi dialekti, ki so izšli iz praslavskega jezika, imajo določene skupne lastnosti, vsi so sorodni, vsi so slovanski. Toda če dveh slovanskih narečij ni mogoče uvrstiti v en nadrejen sistem, ne da bi bila s tem *istim* kriterijem obsežena tudi vsa druga slovanska narečja ali vsaj njihov velik del, potem ti dve narečji pripadata dvema različnima jezikoma-diasistemoma. Slovanska jezikovna družina tudi ni nič drugega kot kontinuum sorodnih jezikov-diasistemov. Njihove skupne lastnosti, tiste splošno-slovanske, je mogoče uvrstiti v nadrejen sistem samo z višjo stopnjo abstrakcije. Ta stopnja abstrakcije pa vendarle ni najvišja — slovanski diasistemi sestavljajo namreč tako imenovano ožjo jezikovno družino in sorodnost slovanskih jezikov lahko prepozna tudi laik. Da bi ugotovili, da so npr. germanski, iranski ali romanski dialekti sorodni slovanskim, je potrebna najvišja stopnja abstrakcije skupnih lastnosti, kar je mogoče narediti samo s posebnimi znanstvenimi metodami. Zato so imenovani dialekti sorodni slovanskim samo v okviru višje skupnosti, tako imenovane indoevropske. Tam, kjer ni mogoče sistematizirati skupnih lastnosti z nobeno abstrakcijo, kot na primer med indoevropskimi in ugrofinskimi dialekti, ali tam, kjer se take lastnosti sploh ne dajo ugotoviti, kot na primer med indoevropskimi in kitajskimi dialekti, tam tudi ni jezikovne sorodnosti ali pa je vsaj znanost s sredstvi in metodami, ki so ji danes na voljo, ne more ugotoviti.

Čeprav sem pravkar razloženo konstrukcijo skušal kolikor mogoče poenostaviti, je ostala zapletena, vendar upam, da je kljub temu jasna. Vprašanje, ali je makedonski jezik samostojen slovanski jezik, je očitno treba zastaviti v tejle obliki: ali je mogoče slovanska narečja v geografski Makedoniji uvrstiti v kak slovanski diasistem zunaj tega področja ali pa to ni mogoče?

Pojmovanja posameznih slavistov v preteklosti, če jih prevedemo v sodoben sistem izražanja, odgovarjajo na to bistveno vprašanje tako pritrdilno kot nikalno, še bolj pa se razlikujejo v posameznostih. Nekateri so menili, da makedonska narečja pripadajo hrvatskosrbskemu diasistemu, vendar ne poznam jezikoslovca, ki bi danes zagovarjal táko pojmovanje. Spet drugi so mislili, da sodijo makedonska narečja v bolgarski diasistem. Nekoč je bilo precèj prištašev je teze, danes jih je zunaj Bolgarije zelo malo, pa tudi v sami Bolgariji se še

zdaleč vsi slavisti ne oklepajo tega pojmovanja, o čemer sem se imel priložnost prepričati tudi sam. Torej je teza, da se makedonski dialekti morejo priključiti kakemu slovanskemu diasistemu zunaj Makedonije, v glavnem že zavržena. Vendar so bili tudi v preteklosti slavisti, ki jih niso priključevali niti bolgarskemu niti hrvaškosrbskemu diasistemu, in to pogosto najboljši slavisti. Toda večina učenjakov iz tega tabora je pojmovala makedonska narečja kot prehodni pas med bolgarskimi in hrvaškosrbskimi in le posamezniki so jim dajali status samostojnega diasistema, vsaj v načelu enakopravnega z drugimi v slovanskem svetu. (Tu in tam so bila ta pojmovanja zamegljena s terminološko nepreciznostjo, a v bistvu je šlo za koncepcijo samostojnega jezika-diasistema.)

Z razvojem znanosti in vse boljšim poznavanjem dejstev se je stanje spremenilo tako, da je vse več slavistom postajalo jasno, da neki kontinuum sorodnih narečij, četudi ima posamezne »prehodne« lastnosti med dvema diasistemoma, ne more ostati v zraku med njima kot amorfen seštevek. Če so ta narečja sorodna, potem imajo skupne lastnosti, in če jih je mogoče uvrstiti v sosednje diasisteme, potem jih je mogoče v tretji, svoj.⁵ Ta v bistvu preprosta logika je pravzaprav rešila problem: zato in samo zato je makedonski diasistem samostojen slovanski jezik. Danes je to pojmovanje praktično zmagalo v znanosti, in samó vprašanje časa je, kdaj se bo spremenilo iz pojmovanja večine v splošno pojmovanje. Ta čas ni več daleč.

Gre torej za čisto jezikovno vprašanje: lastnosti glasov, oblik, tvorbe, sintakse in osnovnega besedišča makedonskih narečij ni mogoče uvrstiti v noben posamezen zunajmakedonski diasistem, a samó te lastnosti odločajo v tej problematiki. Z drugimi besedami: čeprav bi Makedonci ne obstajali kot narod, čeprav bi ne bilo standardnega makedonskega jezika (in to je tisto, kar ima povprečen človek za obči pojem jezika), bi makedonski diasistem pomenil samostojen člen slovanske družine. Zato je naivno, če posamezniki v Jugoslaviji in zunaj nje mislijo, da obstaja makedonski jezik šele od leta 1945, to je, odkar je makedonski narod napravil odločilen korak pri formiranju svojega standardnega (»knjižnega«) jezika. Torej nam preostane, da raziščemo, kakšno je mesto makedonskega jezika-diasistema v slovanski družini in makedonskega standarda jezika v Jugoslaviji, poleg tega pa bomo pregledali tudi, v kakšnem smislu je makedonski jezik balkanski in kaj to sploh pomeni. Odgovori na ta ključna vprašanja nam omogočajo, da ustvarimo makedonski jezik takó kot diasistem kakor kot standardni jezik v realne koordinate, ki so obenem zaokrožitev in reliefizacija jezikovne fizionomije slovanskega juga kot celote.

2. Makedonski jezik v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki

V prvem oddelku smo videli, da obsega jezik-diasistem samó tista sorodna narečja, katerih sisteme je mogoče z večino njihovih lastnosti uvrstiti v nadrejen sistem (to je, diasistem). Če imata dve sorodni narečji v večini primerov samo take skupne lastnosti, ki jih je mogoče uvrstiti v neki sistem samo takó, da je treba skupaj z njima uvrstiti vanj tudi mnoga druga, bolj oddaljena sorodna narečja ali sploh vsa narečja, ki so tema dvema sorodna, potem ti dve

⁵ Teoretično je seveda mogoče, da gre v takem primeru za dva jezika-diasistema na določenem področju (ali za več), toda jasno je, da taka splošna možnost, ki je zelo verjetna npr. v afriški problematiki, tu ne pride v poštev.

narečji pripadata dvema različnima sorodnima diasistemoma, to je dvema različnima jezikom iste družine. Makedonski diasistem je samostojen člen slovanske jezikovne družine zato, ker večine lastnosti, skupnih makedonskim narečjem in obenem skupnih tudi bolgarskim ali hrvaškorsrbskim narečjem, ni mogoče uvrstiti izključno v bolgarski ali izključno v hrvaškorsrbski diasistem, to je, v večini primerov je potrebno za uvrstitev skupnih elementov v isti sistem uporabiti takó visoko stopnjo abstrakcije, da bodo obenem obsežena ali vsa južnoslovanska narečja ali poleg njih še nekatera ali vsa zahodnoslovanska, ali pa vzhodnoslovanska, a mnogokrat tudi sploh vsa slovanska narečja.* To pa pomeni, da zanikuje samostojnosti in individualnosti makedonskega jezika-diasistema ruši odnose med slovanskimi jeziki-diasistemi *sploh*, da ogroža obstoj tudi nekaterih drugih slovanskih jezikov, in to ne ravno posredno, temveč precej neposredno. Jezikovna družina ni amorfen, mehaničen seštevek, temveč je sistem in kot vsak sistem ima svojo strukturo, v kateri je vsak del določen ne le sam po sebi, temveč tudi v odnosih do vseh drugih delov. Izpuščanje, menjavanje ali vrivanje enega dela strukture menja tudi naravo vseh drugih: čeprav ostane njihova konkretna vsebina ista, vendarle niso več tisto, kar so bili, ker jih sedaj določajo *novi odnosi*. Še daljnosežnejši poseg pomeni vsaka sprememba *kriterijev*, po katerih je organizirana kakšna struktura, ker je osnovna zahteva korektnega postopka, da noben del *istega* sistema pojavov ne more biti določen s kriterijem, ki ni bil uporabljen tudi za vse druge dele.

Z drugimi besedami: če stopnjo abstrakcije skupnih lastnosti, potrebno za samostojen jezik-diasistem, vzdignemo takó visoko, da bi lahko slovanska na-

* Z bolj ali manj nepravilnim kvantitativnim in kvalitativnim ocenjevanjem dejstev, torej z določenim nasiljem nad dejstvi, bi bilo mogoče prekrojiti meje med hrvaškorsrbskim, makedonskim in bolgarskim diasistemom, ne da bi zanikali sam njihov obstoj. Tako bi mogli srbski prizrensko-južnomoravski dialekt torlačkega narečja (o tem narečju kasneje) prek severnomakedonskih dialektov priključiti makedonskemu diasistemu, prav tako pa severnomakedonske dialekte hrvaškorsrbskemu diasistemu. Podobno je tudi s timoško-lužniškim torlačkim dialektom na hrvaškorsrbski strani in severozahodnimi bolgarskimi dialekti na bolgarski strani ali z nekaterimi vzhodnomakedonskimi in z nekaterimi jugozahodnobolgarskimi. Vse to bi bili seveda zelo nesolidni postopki kompromitantni in že vnaprej obsojeni na neuspeh. Dialekti, ki sodijo v isti diasistem, z vsemi razumljivimi oscilacijami na mejah, imajo določeno skupno fizionomijo, ki jo je enako težko definirati kot negirati (v tehničnem smislu jo je najlažje opaziti v inventarju in rabi tako imenovanih drobtinic, »partikula«, to je tistih »malih besed«, ki nam delajo največ težav, kadar se učimo kakega sorodnega jezika). Ko je formiran standardni jezik, se ta fiziognomija vse bolj utrjuje in profilira. Kar pa se tiče zunajjužnoslovanskih reperkusij, je gotovo, da obstajajo posamezne značilnosti, ki povezujejo bolgarski in makedonski diasistem ter srbsko torlačko področje kot celoto z vzhodnoslovanskimi jeziki-diasistemi (včasih bolj z ruskim, včasih bolj z ukrajinskim), a tudi ta dejstva so nevtralizirana z drugimi, ki vežejo severnozahodne bolgarske in severne makedonske dialekte, ali pa skoraj ves makedonski diasistem in zahodne bolgarske dialekte s hrvaškorsrbskim in slovenskim diasistemom. Tako je npr. s fonološkim sistemom, ki ima v vzhodnobolgarskih dialektih, torej v večjem delu bolgarskega diasistema, mnoge skupne črte z vzhodnoslovansko skupino, ki pa jih ne najdemo na vsem drugem slovanskem jugu (o tem sem bolj podrobno pisal v delu Številno in sistem makedonskih fonemov in interpretacija njihovih razlikovalnih določil, *Makedonski jezik*, v tisku). Po drugi strani, z zgodovinskega gledišča, pa so makedonski refleksi praslovanskih »polglasov«, ki so tipični za večji del makedonskega diasistema, skupni makedonskemu diasistemu in vzhodnoslovanskim skupinam, za bolgarski diasistem pa ravno ti niso tipični.

rečja v geografski Makedoniji mogli zediniti bodisi z bolgarskimi bodisi s hrvatskosrbskimi narečji, potem bi po takih kriterijih moglo biti v slovanski jezikovni družini samo pet, šest samostojnih diasistemov v prvem oziroma trije ali največ štirje diasistemi v drugem primeru. To pa je že nekaj, nad čemer se velja zamisliti, nekaj, kar je precëj resno in mora zanimati tudi druge. Kajti po pojmovanju velike večine slavistov obsega slovanska jezikovna družina štirinajst jezikov-diasistemov (od teh je eden, polabski, že izumrl).

Videli smo, da neka razlika med makedonsko-bolgarskim in makedonsko-hrvatskosrbskim odnosom vendarle je. Makedonska in hrvatskosrbska narečja je mogoče uvrstiti v en sistem le takó, da v slovanski družini ostanejo samo trije taki sistemi (južni, vzhodni in zahodni) ali največ štirje (ako iz zahodno-slovanskih izločimo češko-slovaškega), a vsekakor je bolj stvarno govoriti o treh. Taki sistemi zares tudi obstajajo, vendar imajo znatno višje mesto kot jeziki-diasistemi: to so skupine jezikov-diasistemov v okviru jezikovne družine. Ker danes ni nobenega resnega slavista, ki bi hrvatskosrbska in makedonska narečja uvrščal v isti diasistem (če bi tak slavist bil, bi zanj gotovo vedeli), hrvatskosrbsko-makedonski jezikovni odnos ne razdira konstelacije v slovanski družini.

Za skupnost bolgarskih in makedonskih narečij pa je vendarle potrebna nekoliko nižja stopnja abstrakcije skupnih elementov. Ta bi dopuščala že sedem sistemov: vzhodno južnoslovanskega (bolgarsko-makedonskega), zahodno južno-slovanskega (hrvatskosrbsko-slovenskega), vzhodnoslovanskega (rusko-ukrajinsko-beloruskega), lehitskega (poljsko-kašubsko-polabskega), lužiskosrbskega (gornjelužiško-dolnelužiškega) in češko-slovaškega. Tudi taki sistemi obstajajo, a tudi ti imajo višje mesto kot jeziki-diasistemi; to so podskupine jezikov-diasistemov v okviru posameznih skupin, ki pripadajo isti družini. Hierarhija vseh teh grupacij kaže razne stopnje sorodnosti.

Iz povedanega lahko sklepamo, da je makedonski jezik-diasistem sorodnejši bolgarskemu kot hrvatskosrbskemu. To je resnica, toda te resnice ne tajijo niti makedonski niti srbski jezikoslovci, prav tako je ne tajijo hrvatski ali slovenski, a zunaj Jugoslavije o njej nihče niti ne dvomi. Ta resnica pa ne daje nikomur pravice trditi, da bolgarska in makedonska narečja sestavljajo jezik-diasistem. Po docela enaki logiki lahko tedaj sklepamo tudi takole: slovenski jezik-diasistem je sorodnejši hrvatskosrbskemu kakor češkemu, slovaški je sorodnejši češkemu kakor poljskemu, ukrajinski je sorodnejši ruskemu kakor bolgarskemu — torej obstaja bolgarsko-makedonski, hrvatskosrbsko-slovenski, češko-slovaški in rusko-ukrajinski jezik-diasistem! Ne pravim, da v preteklosti ni bilo takih sklepanj. Bila so tudi pri nas: v kraljevini, v kateri sem končal osnovno šolo, je pisalo na dokumentih »srpskohrvatskoslovenački jezik«. Taki posegi so se dogajali tudi drugod v slovanskem svetu, toda ne spominjam se, da bi kje prinesli kaj dobrega. Nasprotno! Kaže pa, da zgodovina ni zmeraj uspešna učiteljica.

V vsakdanji praksi je slika še slabša. Jezikoslovec (seveda, moderen jezikoslovec) jasno razlikuje pojma *jezik-diasistem* in *standardni jezik*. Toda v vsakdanjem govoru in publicistiki obsega termin *jezik* oba pojma. In tako se tedaj ne bi reklo »češko-slovaški« ali »bolgarsko-makedonski« ali »hrvatskosrbsko-slovenski« ali »rusko-ukrajinski« *jezik-diasistem* (kar ne bi ustrezalo stvarnosti, a bi bila pravilna vsaj terminologija, čeprav bi bila raba v hierarhičnem smislu neadekvatna), temveč bi se reklo v praksi preprosto »češki«, »bolgarski«,

»hrvatskosrbski« (ali »srbskohrvatski«, kar je v tem primeru vseeno),⁷ »ruski« jezik. Tudi to je razlog več za trditev, da je vprašanje enega jezika hkrati tudi vprašanje vseh — ta takó ali drugače. Mogoče je reči, da gre v osnovi za čisto znanstveno zmoto. Toda take zmote so nevarne, ker morejo v slovanskem svetu oživiti že preživela nesoglasja, in to tem bolj, ker širša javnost ni nagnjena k temu, da bi se poglobljala v znanstvene distinkcije in bo zato negacijo jezika-diasistema razumela kot negacijo standardnega jezika, to pa bi nekaterim slovanskim narodom ogrozilo njihove narodne jezikovne instrumente civilizacije.

Ugotovili smo, da med slovanskimi jeziki-diasistemi obstajajo tri različne stopnje sorodnosti. Največja jezikovna sorodnost je med jeziki, ki pripadajo isti podskupini, torej med hrvatskosrbskim in slovenskim, med češkim in slovaškim, med bolgarskim in makedonskim, med tremi lehitskimi in dvema lužiskosrbskima. Srednja je med jeziki istih skupin, toda različnih podskupin npr. med češkim in poljskim ali slovenskim in makedonskim itd. Najmanjša je sorodnost med jeziki raznih skupin, npr. med poljskim in bolgarskim, med češkim in ruskim, med hrvatskosrbskim in ukrajinskimi ipd. V tej shemi je izjema vzhodna skupina, ker v njej ni podskupin, zato vlada med ruskim, ukrajinskim in beloruskim diasistemom sorodnost najvišje stopnje, a zanje v razmerju do vseh drugih najmanjša. V samem makedonskem jeziku-diasistemu, sodeluje v vseh treh vrstah vezi takole: v prvem primeru z bolgarskim, v drugem s hrvatskosrbskim in slovenskim, v tretjem pa z vsemi zahodnimi in vzhodnimi slovanskimi jeziki.

Vendar pa je treba upoštevati, da te stopnje pomenijo v prvi vrsti tip, kvaliteto sorodnosti, ne pa njeno »količino«, enako apotekarski. Jasno je npr., da je makedonski ali bolgarski diasistem sorodnejši hrvatskosrbskemu kakor slovenskemu, ali da je hrvatskosrbskemu sorodnejši makedonski kot bolgarski, čeprav gre v obeh primerih v načelu za isto stopnjo sorodnosti. Tu gre preprosto za najnaravnejše posledice geografske razporeditve. Prav takó je jasno, da tudi v okviru samih podskupin »količina sorodnosti« med češkim in slovaškim, hrvatskosrbskim in slovenskim, makedonskim in bolgarskim ipd. ne more biti absolutno identična, čeprav gre tudi tu za odnose sorodnosti iste stopnje. Takó po eni strani; po drugi strani pa daje dejstvo, da tudi makedonski diasistem, enako kot kateri koli drugi na svetu, ni določen samo s pripadnostjo svoji jezikovni družini, nove možnosti za nepravilna pojmovanja, pa tudi za izkoriščanje takih pojmovanj za nejezikovne cilje. Gre namreč za to, da »podobnost« in »sorodnost« jezikov še daleč nista identična pojma: podobnost med jeziki je odvisna tudi od drugih stvari. Te jo lahko povečajo ali zmanjšajo, vendar pa ni odvisna samo od sorodnosti. Enako velja tudi za tako imenovano vzajemno razumljivost, ki je spet samostojna veličina. Iste trditve je mogoče uporabiti tudi na narečnem nivoju in jih je zato na njem lažje ilustrirati: kajkavcu Turropoljcu se bo zdela npr. povprečna štokavska govornica razumljivejša in bolj podobna njegovim govornicam, kakor kajkavska govornica iz Bednje, ki se je z lokalnim razvojem silno spremenila, pa vendarle ni dvoma, da ji je bednjar-

⁷ Imeni »hrvatskosrbski« in »srbskohrvatski« sta v znanstvenem smislu popolnoma sinonimni. Raba prvega imena v pomenu »hrvatska varianta standardnega hrvatskosrbskega jezika« oziroma drugega v pomenu »srbska varianta standardnega hrvatskosrbskega jezika« ni adekvatna. O samih variantah bom govoril pozneje.

ska govornica bistveno sorodnejša, ker je sorodnost v načelu določena z odnosom startnih pozicij, ne pa s kasnejšim razvojem. V tem smislu ni umestno določati sorodnosti bolgarskih in makedonskih narečij po rezultatih posebnega razvoja, ki so ga doživela v skupnosti z drugimi balkanskimi narečji.

3. Balkanska jezikovna zveza

Zagovorniki teze o pripadnosti makedonskih dialektov bolgarskemu diasistemu se zmeraj sklicujejo tudi na to, da so bolgarska kot makedonska narečja člani tako imenovane balkanske jezikovne zveze (»jezikovne lige«). Poskusimo raziskati tudi ta vidik vprašanja.

Če žive različni jeziki dolgo vrsto stoletij na istem geografsko in civilizacijsko jasno določenem področju z intenzivnimi medetničnimi stiki in mešanji, povzročajo, da veliko posameznikov govori več jezikov, potem bo vse to skupaj vplivalo takó, da se bodo v razvoju vseh jezikov na tem področju pojavile določene splošne gramatične, torej strukturne poteze. In sicer se bodo pojavile ne glede na to, ali gre za jezike istega porekla, to je za »sorodne« jezike ali ne. Tako se ustvarjajo posebne medjezikovne skupnosti, ki jim pravimo jezikovne zveze, med njimi pa je najbolj znana in najbolj tipična prav balkanska zveza, ki se v teoretičnih jezikovnih razglabljanjih navadno tudi jemlje kot zgled za ta pojav. V balkanski jezikovni zvezi sta zastopana dva slovanska jezika (bolgarski in makedonski), en romanski (romunski), dva izolirana indoevropska jezika (albanski in grški) in nazadnje, z veliko rezervo, turški. Razen turškega so vsi ti jeziki indoevropski, vendar pa je ta sorodnost takó majhna, da je v praksi ni mogoče opaziti. Specifičen je položaj hrvatskosrbskega jezika. Kot celota, torej kot diasistem, ni vključen v balkansko zvezo. Štiri hrvatskosrbska narečja so z balkansko zvezo različno povezana: kajkavski in čakavski dialekti vanjo sploh ne sodijo, štokavski pa, vendar zelo neznatno (manj kakor turški jezik), torlački pa so znatno »balkanizirani« (bolj kakor grški jezik). Torlačko narečje (ali torlačka skupina dialektov) obsega dialekte jugovzhodne Srbije (Piroć, Niš, Leskovac, Vranje, Prizren itd. — zato se ta skupina dialektov včasih imenuje tudi prizrensko-timoško narečje).⁸

Člani balkanske jezikovne zveze so prilagodili svoj podedovani gramatični stroj v mnogih podrobnostih splošnemu modelu, čeprav ne vsi v vseh podrobnostih, kar pa ta hip za nas ni važno.

Tako se je v večini balkanskih jezikov razvil poseben člen na koncu samostalnika, npr. romunsko *omul*, bolgarsko *čovekăt*, makedonsko *čovekot*. Enako kot je bolgarska in makedonska beseda *čovek* enaka hrvatskosrbski *čovjek* ali ruski *čelovek*, tako tudi romunska beseda *om* pomeni isto kot italijanska *uomo* ali francoska *homme*. Bolgarski in makedonski člen je po poreklu identičen kazalnemu zaimku *taj*, *ta*, *to*, kakor je romunski člen izšel iz istega latinskega zaimka *ille*, *illa*, *illud*, od katerega izhaja tudi francoski člen *le* in italijanski *il*, samo da tadva v nasprotju z romunskim stojita pred besedo (*l'homme*, *l'uomo*). Tako naravo imajo bolj ali manj tudi druge skupne lastnosti balkanskih jezikov, takó imenovani balkanizmi. Preprosteje rečeno: nespremenjen ostane material,

⁸ V lingvističnem svetu je sicer zelo redek primer, da samo del narečij enega jezika sodi k določeni jezikovni zvezi. Tako so v Evropi vsi jeziki ali balkanizirani ali nebalcanizirani — edina izjema je hrvatskosrbski jezik.

iz katerega so jeziki (glasovi, besede, nastavki ipd.), jezik ostane slovanski ali romanski, je pa reorganiziran po nekem splošnem balkanskem vzorcu. Z malo sile bi mogli to izraziti takole: če bi italijanski jezikovni material reorganizirali po bolgarskem ali makedonskem vzorcu, bi dobili imitacijo romunščine, če pa bi reorganizirali srbohrvaščino po romunskem vzorcu, bi dobili imitacijo bolgarščine ali makedonščine. Najsi so take »imitacije« še tako bizarne, mislim, da dobro ilustrirajo bistvo problema.

Pripadnost bolgarskega in makedonskega jezika balkanski jezikovni zvezi je izredne važnosti pri vseh raziskavah o položaju in značilnosti makedonskega jezika. Videli smo, da bolgarski in makedonski diasistem sestavljata v slovanskem jezikovnem svetu podskupino, enako češko-slovaški ali hrvatskosrbsko-slovenski. Kar se tiče jezikovnega materiala (substanc), je to popolnoma resnično, v tem pogledu bolgarsko-makedonska podskupina ne odstopa od drugih, specifičnost pa je v tem, da je njen material reorganiziran po balkanskem modelu, to pa postavlja makedonsko-bolgarsko podskupino v ostro nasprotje z vsemi drugimi slovanskimi jeziki in njihovimi grupacijami. To pomeni, da sta bolgarski in makedonski jezik povezana na dva različna načina: po eni strani po svoji substanci in izvorni strukturi sestavljata vzhodno podskupino južnoslovanske skupine, torej sta drug drugemu najbližje sorodna, po drugi strani pa po delu svoje strukture oba pripadata balkanski jezikovni zvezi in se takó razlikujeta od vseh drugih slovanskih jezikov s takimi brez težav razvidnimi lastnostmi, kot je izguba infinitiva, likvidacija normalne slovanske komparacije pridevnikov in normalne slovanske deklinacije, nastanek specifičnega in originalnega člena ipd. To pomeni dalje, da je bolgarsko-makedonska deklinacija (ali tisto, kar je od nje ostalo), bolj podobna francoski ali italijanski, kakor naši ali ruski, prav takó tudi komparacije; bolgarsko-makedonska raba časa je v mnogočem bolj podobna turški kakor povprečni slovanski. Tako je, če gledamo iz Sofije ali iz Skopja. Če pa gledamo proti njima, se nam bo oddaljenost od Prage, Varšave ali Moskve v velikem delu slovnične strukture zdela manjša kakor oddaljenost od teh dveh naših najbližjih sosedov, čeprav nobeden ne dvomi, da sta hrvatskosrbskemu in slovenskemu jeziku bolgarski in makedonski po svoji osnovi, torej po jezikovnem materialu in njegovi izvorni strukturi veliko sorodnejša kakor kateri koli zahodnoslovanski ali vzhodnoslovanski jezik. Iz tega kompleksa izvira napačno sklepanje: če se tako bolgarski kot makedonski jezik po znatnem delu svoje slovnične strukture občutno oddaljujeta od vseh drugih slovanskih jezikov, vključno s hrvatskosrbskim in slovenskim, potem se menda enako zmanjšuje tudi razlika med samim bolgarskim in makedonskim jezikom. Že sam način takega mišljenja je popolnoma napačen, da sploh ne govorimo o njegovi skrajni konsekvenci, to je, da potemtakem sploh ne gre za dva jezika, pač pa za enega.

Logična napaka je v tem, da se različne stvari postavljajo na isto raven. Tisto namreč, kar oddaljuje tako bolgarski kot makedonski jezik od drugih slovanskih jezikov, to so balkanizmi, oddaljuje tudi romunskega od drugih romanskih. In enako po drugi strani, v kateri balkanizmi oddaljujejo bolgarski, makedonski in romunski jezik od drugih slovanskih in romanskih jezikov, približujejo te tri medsebojno in hkrati približujejo te tri drugim balkanskim jezikom, posebno albanskemu. Bistveno je, da ne obstajajo take strukturne

lastnosti, ki bi vezale *samo* bolgarski in makedonski jezik,⁹ a ne ob njih tudi romunskega in albanskega ali še grškega ali pa turškega, a najpogosteje tudi srbske torlačke dialekte, vse ali vsaj nekatere.¹⁰

V drugem oddelku smo videli, da ni mogoče trditi, da bolgarski in makedonski diasistem predstavljata en jezik-diasistem, ne da bi to hkrati impliciralo tudi postavko, da so vse slovanske jezikovne podskupine enotni jeziki, torej hrvahtskosrbski in slovenski, češki in slovaški itd. Zdaj pa vidimo še nekaj drugega: zaradi balkanizmov ni mogoče trditi, da sta bolgarščina in makedonščina en jezik, ne da bi ta trditev avtomatsko vključila še dve postavki — prvič, da je temu enotnemu bolgarsko-makedonskemu jeziku treba pridružiti tudi torlačko narečje, ki bi ga morali prej ločiti od hrvahtskosrbskega jezika, in drugič, da je temu enotnemu jeziku sorodnejši romunski kakor hrvahtskosrbski, romunskemu pa je ta jezik sorodnejši kakor italijanski. Nekateri posamezniki so zagovarjali prvo postavko in trdili, da je bolgarskemu diasistemu treba priključiti ne samo makedonske dialekte, temveč tudi srbske v prizrenskem kraju, kakor tudi v porečju Južne Morave in Gornjega Timoka, čeprav ni dvoma, da ti dialekti pripadajo hrvahtskosrbskemu jeziku — njihova balkanizacija ne pomeni skoraj ničesar pri določanju genetičnega statusa, ki je po veliki večini kriterijev hrvahtskosrbski, čeprav imajo ta narečja in svoji osnovi tudi nekaj lastnosti, skupnih z bolgarsko-makedonsko podskupino, ki jih kajkavski, čakavski in štokavski dialekti ne poznajo. Teh črt je seveda zelo malo in nimajo prvorazredne genetske važnosti, mnogokrat imajo tudi čisto lokalno naravo ali vsaj niso splošno torlačke, v vsakem primeru pa jih je manj in so tudi manj značilne, kakor nekatere stare in pomembne glasovne ter morfološke črte v severnomakedonskih in severozahodnobolgarskih narečjih, ki so sicer tipične za hrvahtskosrbski jezik ali za celo hrvahtskosrbsko-slovensko podskupino, vendar pa zato nihče ne poskuša poseči čez jezikovno mejo, če pa bi to poskušal, bi ga v Jugoslaviji gotovo ostro kritizirali, a najbolj verjetno bi se tudi osmešil. Vse to je razumljivo: čeprav ni, kot je že rečeno, prehodnih dialektov, so pa prehodni pojavi in nič ni bolj naravno kakor to, da jih opažamo na mejah. Bilo bi zelo nenavadno, če bi kajkavski ali zahodnočakavski dialekti ne kazali posameznih slovenskih lastnosti ali če se v vzhodnih ali južnih sloven-

⁹ Zato obstajajo balkanizmi, ki so tipični samo za makedonski diasistem (in kajpada za posamezne balkanske neslovanske ali za vse), ne pa tudi za bolgarskega — tak balkanizem je na primer zelo razvejana konjugacija s pomožnim glagolom *imam* in s pasivnimi participi; ali konstrukcije vrste *sum dojden* (»prišel sem«). Vse to je zelo daleč od slovanskih modelov vključno z bolgarskim, a praktično identično s povprečnim romanskim tipom. In nazadnje obstajajo tudi taki balkanizmi, ki jih makedonski in torlački delijo skupaj z nekaterimi neslovanskimi balkanskimi diasistemi, ne pa tudi z bolgarskim, npr. tako imenovana parazitska raba enklitičnih osebnih zaimkov (ki je v bolgarskem jeziku samo delna, omejena in netipična); seveda pa jugoslovanski jezikoslovci iz takih posameznosti ne izvajajo sklepov, ki bi presegali njihov stvarni pomen.

¹⁰ Trojna oblika člena je tipična za makedonski diasistem kot tak, medtem ko v bolgarskem obsega samo nekatere periferne dialekte in v srbskohrvahtskem samo timoško-lužniški dialekt torlaškega narečja. Ker je ta lastnost značilna samo za slovanske balkanizirane idiome in samo za makedonščino kot jezik-diasistem, bi lahko tudi makedonski jezikoslovci na osnovi te (sicer zelo važne) podrobnosti »postavljali zahteve« do delov bolgarskega in hrvahtskosrbskega diasistema, če bi izgubili smisel za realna razmerja in začeli zamenjavati splošno in posamezno.

skih dialektih ne bi našla tudi tu in tam kaka izolirana kajkavska ali čakavska, torej hrvatskosrbska poteza. Take primere sodobna lingvistika tudi zmeraj predvideva in ne misli, da je treba zaradi njih rušiti jezikovne meje. Samo jezikovna znanost 19. stoletja s svojim romantičnim prenašanjem darvinističnih predstav iz biologije v jezikoslovje (teorija takó imenovanega rodovnega debla) ni znala opraviti s prehodnimi pojavi na jezikovnih mejah.

Posameznikom torej ni tako tuja ideja, da bi zaradi balkanizmov obsegli tudi torlačko narečje. Površnega in nepoučenega opazovalca je mogoče s podobnostjo nekaterih pojavov tudi prevarati. Toda druga navedena postavka, to je, o posebni *sorodnosti* romunskega jezika z bolgarskim in makedonskim, torej z drugačno in večjo, kot je splošna in daljna indoevropska sorodnost romanskih in slovanskih jezikov sploh, je tako očitno absurdna, da se je še nihče ni domislil.¹¹ Toda kdor reče *a*, mora biti pripravljen reči tudi *b* in iti vse do *ž* ali pa se mora odreči tudi *a*. V tej problematiki pomeni *a* trditev, da je makedonski diasistem s tem, da je balkaniziran, postal obenem že tudi bolgarski. Zato pa tudi ni treba iti po poti, na kateri se ni mogoče ustavljati. Znanost ne trpi nobenih kompromisov. Postopek, ki uporablja določene kriterije samo do neke samovoljno določene meje, ne more biti znanstveno korekten. Doslednost pri uporabi kriterijev se celo pojmuje kot merilo znanosti. Zato tudi balkanizacija ne more biti kriterij jezikovne sorodnosti, če je ni mogoče uporabiti za vse jezike, katerih struktura je balkanizirana.

4. Standardni makedonski jezik v jugoslovanski skupnosti

Do zdaj smo obravnavali tri od štirih značilnosti makedonskega jezika, ki smo jih postavili na začetku tega spisa — pojasnili smo, v kakem smislu je makedonski jezik evropski, slovanski in balkanski. Ostane nam še četrta neobdelanost. Nedefinirana je ostala vsebina trditve, da je makedonski jezik obenem tudi eden od jugoslovanskih jezikov.

Kot član slovanske jezikovne družine je makedonski jezik-diasistem (kakor vsi njeni drugi člani), avtomatično zastopan v več hierarhično različnih skupinah. Tako je konkretno eden od obeh pripadnikov vzhodne južnoslovanske podskupine, eden od štirih pripadnikov južnoslovanske skupine in kajpada eden od trinajstih »živih«¹² pripadnikov slovanske ožje jezikovne družine, ki pa sodi k širši indoevropski jezikovni družini in je zato makedonski jezik obenem tudi eden izmed mnogih indoevropskih jezikov. Potemtakem ima makedonski jezik dokaj razvito lestvico atributov — je vzhodni južnoslovanski in s tem južnoslovanski, hkrati je tudi slovanski in s samim tem tudi indoevropski — toda takoj opazimo, da na tej hierarhični lestvici manjka atribut *jugoslovanski*. Manjka pa zato, ker na njej zanj ni prostora, kar pa ne pomeni, da ta atribut sploh ni primeren. Treba mu je le dati pravi smisel.

¹¹ V preteklosti, v obdobju, ko je bilo sovjetsko jezikoslovje v krizi, so zagovarjali stališče, da je romunščina »mešan«¹² slovansko-romanski jezik, da je soroden tako romanskim kot slovanskim jezikom. Pa tudi takrat so romunski jezik povezovali s slovanskimi jeziki nasploh in ne posebej z bolgarskim in makedonskim. Sicer pa je seveda nesprejemljiva tudi sama ideja o mešanih jezikih v smislu, da je romunski jezik slovansko-romanski, angleški pa romanško-germanski in podobno.

¹² Lahko bi rekli tudi »poddružina«¹² (subfamily).

Razložena lestvica predstavlja »sorodniške« odnose makedonskega jezika-diasistema, kaže pojmovne kategorije, ki zanimajo genetično jezikoslovje, to je takó imenovano komparativno zgodovinsko preučevanje jezikov. Za to disciplino so važne samo čisto jezikovne lastnosti posameznega jezika-diasistema, torej njegovi glasovi, oblike, tvorba besed, osnovna sintaksa in takó imenovano osnovno besedišče (to je tisto besedišče, ki ga mora imeti vsaka človeška govorica ne glede na stopnjo civiliziranosti njenih nosilcev). Vse drugo je za to zvrst jezikoslovja v načelu nebitveno: narava človeške skupnosti, ki uporablja določen jezik diasistem (narod ali katera drugo socio-etnična ali celo neetnična formacija), način, kako ga uporablja (ali neki jezik pišejo, ali se je razvila standardna forma), nameni, ki jim rabi (ali je uradni jezik, kakšne funkcije ima itd). Zato je jasno, da v komparativno-zgodovinskem smislu noben jezik, tudi makedonski, ne more biti jugoslovanski preprosto zato, ker ne obstajajo nikakršne jezikovne lastnosti, ki bi bile jugoslovanske, a genetična lingvistika operira izključno s takimi čisto jezikovnimi lastnostmi in jezikoslovci jih res tudi lahko navedejo za vsako stopnjo genetične lestvice višjih in nižjih grupacij sorodnih jezikov-diasistemov.

Drži da v glasovih ali sklonih, časih in podobnem ne najdemo resnejših potez, ki bi bile hkrati splošno jugoslovanske in samo jugoslovanske in se zato slovenski, hrvaškosrbski in makedonski jeziki-diasistemi ne morejo povezovati na isti ravnini. Obenem pa je res tudi to, da so vsi ti trije diasistemi postali osnova za izgradnjo standardnih jezikov. Standardni (»književni«) jezik je specifičen, avtonomen in vedno normiran vid jezika, ki nastane tedaj, ko določen narod (ali kaka druga analogna formacija) z vključevanjem v internacionalno civilizacijo, začne v njej uporabljati svoj lastni idiom, ki so ga do tedaj uporabljali samo v etnični civilizaciji (ali celo samo v folklorni). Instrument višje, nadetnične civilizacije je lahko samo standardni jezik s svojimi lastnostmi elastične prilagodljivosti novim potrebam in relativne stabilnosti v času in prostoru. V času, ko je nastajala Jugoslavija, sta bila slovenski in hrvaškosrbski jezik že formirana, makedonski pa je že imel določeno diskontinuirano tradicijo,¹³ vendar razmere niso bile ugodne, da bi bil ustvaril svojo dokončno obliko, ki jo je določil šele v revoluciji in kodificiral neposredno po njej. V vsakem primeru je gotovo: če so standardni jeziki specifični komunikacijski instrumenti civilizacije, potem civilizacija dialektično deluje nanje v tistem, kar ni jezikovno v ožjem smislu, čemur pa jezik-diasistem daje gradivo ali vsaj kalup, da bi se osnova dopolnila s tisto nadgradnjo, ki šele ustvarja materialno razliko med jezikom-diasistemom in standardnim jezikom (terminologija, pisava, pravopis, norme, moderna frazeologija in inventar pojmov in podobno); če pa se jugoslovanske nacionalne civilizacije tudi v svojem etničnem in še bolj v svojem nadetničnem vidu gradijo že pol stoletja v stanovitni skupnosti, potem je gotovo, da je tudi to ne glede na vse spremembe o naravi same skupnosti moralo vplivati na civilizacijsko-jezikovno nadgradnjo slovenskega, hrvaškosrbskega in makedonskega standardnega jezika; ker pa je makedonski med njimi edini, ki se je praktično tudi formiral v sami jugoslovanski skupnosti, je kot standardni jezik pravzaprav najbolj jugoslovanski. To je neizpodbitna resnica ne glede na to, kakšno vrednostno oceno mu bo dal kdo, in ne

¹³ V vsakem primeru, dokajšnjo tradicijo v leposlovju (posebno v poeziji in komediji) in publicistiki.

glede na to, da je ta stvarnost kot kategorija zunaj sistema genetičnih odnosov med jeziki.

Mislím, da smo dovolj precizirali civilizacijsko-jezikovno nadgradnjo standardnih jezikov kot edino področje, na katerem ustvarjajo trije od štirih južnoslovanskih jezikov značilnosti, ki jih lahko imenujemo jugoslovanske. Pri tem je bistvo to, da vsi ti trije jeziki *enako* zaslužijo imenovani atribut: ker jugoslovanske poteze v nadgradnji naših standardnih jezikov izhajajo iz istih pogojev, ker se razvijajo na isti ekonomsko-socialni, politični, idejni ipd. podlagi, ne more biti eden izmed njih bolj jugoslovanski kot druga dva. V tem pogledu obstaja neka psihološko največkrat nezavedna zabloda — določena večja praktična funkcionalna obremenjenost hrvatskosrbskega jezika (v konkretnem vidu srbske variante) v skupnih zadevah, čestokrat pojmujejo kot rezultat same narave tega jezika, njegovih notranjih lastnosti, njegove dozdevne »bolj jugoslovanske« narave, ne pa kot rezultat določenih praktičnih, pretežno tehničnih okoliščin. Iz te zmote se nujno poraja tudi druga: da jugoslovansko naravo slovenskega in makedonskega jezika razvijajo ne samo tiste poteze, ki se v jezikovno-civilizacijski nadgradnji razvijajo na osnovi skupnih pogojev, kot tudi ne samo tiste, ki so rezultat naravnih medsebojnih vplivov med sosednjimi jezikovnimi instrumenti (posebno če so še genetično sorodni in povezani v življenju, kot so to jugoslovanski), temveč tudi tiste, ki so rezultat večje praktične funkcionalne obremenitve enega od njih, in sicer zato, ker pomenijo njegov mehanični vpliv. To je eden od najvažnejših razlogov za to, da so bila potrebna prizadevanja zadnjih let, da se zagotove praktično enaki pogoji za funkcioniranje vseh treh jugoslovanskih standardnih jezikov in hkrati obeh variant hrvatsko-srbskega,¹⁴ to pa je že obrodilo določene sadove. Tu je seveda treba še mnogokaj urediti, najvažnejše pa je, da v širših pojmovanjih kot stvarne in sodobne koncepcije že prevladujejo in se jim praksa v načelu prilagaja, manj pa je važno, ali se bo sama praktična funkcionalna enakopravnost izvedba in mogla izvesti enako in doktrinarno mehanično v vseh podrobnostih.

Kar se tiče makedonske problematike, ima ta problem še en vid. Kadar gre za status slovenskega in makedonskega standardnega jezika v jugoslovanski skupnosti, nastanejo za makedonski jezik reperkusije tudi v odnosu do velikobolgarskih aspiracij. Najbolje se je to videlo v znanem incidentu leta 1966, ko niso podpisali sporazuma med makedonskimi in bolgarskimi pisatelji zato, ker je bil tekst dogovora napisan v makedonski in bolgarski verziji, to pa se je zdelo posameznikom na bolgarski strani nesprejemljivo, ker je po njihovem mnenju v Jugoslaviji sicer samo srbohrvaščina uradni, »državni« jezik. Podobno, samo veliko hujši primer se je pripetil pred nekaj leti, ko so grški organi delali težave pri maloobmejnem prometu, ker so bile izkaznice v makedonskem, ne pa v »uradnem jugoslovanskem državnem jeziku«. Podobna pojmovanja se

¹⁴ Variante standardnega jezika so zakonit razvojni pojav povsod, kjer imata dva ali več narodov isti standardni jezik, to je ne samo jezik kot dialekt, temveč tudi njegovo konkretno standardno obliko. To je normalna dialektična posledica tega, da isti civilizacijsko-jezikovni instrument rabi dvema nacionalnima formacijama. Jezikovni material je tedaj isti, prav tako struktura, civilizacijsko-jezikovna nadgradnja pa kaže določene razlike. Torej ravno tisto, kar je specifično za jezikovni standard, povzroča diferenciacijo v vseh takih primerih (hrvatsko-srbski, anglo-ameriški, holandsko-flamski in manj nemško-avstrijski jezik in podobno).

vsekakor manifestirajo tudi na slovenskem terenu, pa tudi v zvezi s statusom slovenskega jezika pri slovenskih manjšinah v Avstriji in Italiji, čeprav je tam situacija v načelu ugodnejša (ne glede na stvarne realizacijske možnosti) kakor pri makedonskih manjšinah: v Pirinski Makedoniji so nacionalne pravice makedonske manjšine v načelu sicer bolj ali manj priznane, toda v praksi jih izigravajo, a jezikovne preprosto ignorirajo, medtem ko v Egejski Makedoniji ni mogoče niti govoriti o kakih pravicah. Kar se tiče makedonske manjšine, je šlo zmeraj za čisti genocid in sedanja vojaška diktatura ni imela česa poslabšati.

Zato se sam po sebi ponuja sklep, da vsaka manifestacija praktične neenakopravnosti jugoslovanskih jezikov (najsí bo zavesten ali pa nezaveden izraz simplificirano pojmovane lagodnosti in učinkovitosti), kot tudi vsako pojmovanje, da ima eden teh jezikov bolj jugoslovansko naravo kakor druga dva, pravzaprav otežuje afirmacijo slovenskega in makedonskega jezika ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi na mednarodnem področju. Podobna ugotovitev velja v makedonskem primeru še v enem smislu.

Jugoslovansko naravo slovenskega, hrvatskosrbskega in makedonskega jezika namreč po drugi strani in drugače precenjujejo naši unitaristični idealisti, ki v bistvu nimajo zaupanja v polstoletno skupno stvarnost, ki se kaže v teh standardnih jezikih. (Skupni promet, pravni in finančni sistem, tržišče, armada, komunistična partija, skupne tradicije predvojnega razrednega boja, osvobodilne borbe in revolucije, izgradnje, 1948, samoupravljanja, reforme, določena skupna psihološka nadgradnja, ki je omogočila npr. televizijski fenomen kakšnega Lole Djukića, itd). Daleč sem od tega, da bi trdil, da so vsi elementi te skrivnosti optimalni,¹⁵ toda to je stvarnost, nedvomna in razvidna, zato zelo grešijo tisti, ki menijo, da je je treba »zavarovati« še s specifično jugoslovansko etnično in jezikovno podlago. Da *taka* podlaga ne obstaja, ni težko dokazati, zato tisti bolgarski učenjaki, ki zastopajo nacionalistične in ekspanzionistične teze, to tudi z lahkoto dokazujejo in nato gredo še korak naprej in prihajajo do ustreznih sklepov. Ti sklepi so čist sofizem: glede na to, da ne obstaja specifično jugoslovanska (to je samo jugoslovanska in splošnojugoslovanska) etnobaza niti specifično jugoslovanska genetična jezikovna skupnost (kakor to mislijo posamezni jugoslovanski unitaristi), potem je Makedonija tudi v etničnem in jezikovnem smislu del Bolgarije, potem sta tudi makedonski narod in makedonski jezik navadni izmišljotini.

¹⁵ Na jezikovnem področju in z makedonskega stališča bi bil en tak »ne-optimalen« element določena pretirana enostranska orientacija na hrvatskosrbske frazeološke modele, kot tudi leksikalne in terminološke izvore (v vidu srbske variante) pri izgrajevanju in izpopolnjevanju makedonskega standarda. Ob prikazu velikega makedonskega slovarja (Rečnik na makedonskiot jazik) sem imenoval ta pojav »tanjugovščina« (*Telegram*, leto VII, št. 527, 5. 8. 1966). Potrebno bi bilo npr. v makedonščino bolj prevajati originale, posebno množično politično in učbeniško literaturo, ne pa hrvatskosrbske prevode. Seveda ima tudi ta problem svojo drugo plat — če bi takó veliko število bolgarskih jezikoslovcev, zgodovinarjev in drugih ne negiralo makedonskega jezika, zgodovine, narodne identitete itd., bi bili možni civilizirani in normalni kulturni odnosi, torej tudi pogoji, ob katerih bi tudi bolgarski vzori mogli naravno delovati pri izgrajevanju makedonskega standardnega jezika, njegovega stila, terminologije in podobno, tako kot je to povsem normalno in naravno med sosednjimi in k temu še tako zelo sorodnimi jeziki in kot bi to morali tudi pričakovati. V podobnem smislu je mogoče reči, da so tudi možnosti ruskih modelov nezadostno izkoriščene.

To je vulgarni vid te teze. Subtilnejši zastopniki velikobolgarskih pojmovanj pa vendar dobro vedo, prvič, da ni mogoče prikriti obstoja makedonskega naroda in standardnega makedonskega jezika, in drugič, da so etnobaza in narod, jezik-diasistem in standardni jezik različne kategorije, za katere ni nujno, da bi se pokrivala¹⁶ (npr. provansalska etnobaza je prišla v okvir francoskega naroda, kašubska v okvir poljskega, provansalski in kašubski jezik-diasistem pa nista zgradila svoje standardne oblike; enako je romunska etnobaza dala tako romunsko kot moldavsko nacionalnost, a romunski jezik-diasistem je bil osnova tako romunskemu kot moldavskemu standardnemu jeziku).¹⁷ In zato zdaj razglašajo naslednjo tezo: mogoče je priznati, da je bil zaradi ustanovitve jugoslovanske državne skupnosti, in to samo zaradi njene ustanovitve, osnovan v večjem delu geografske Makedonije na temelju dela bolgarske etnobaze nov makedonski narod in na temelju dialektov bolgarskega jezika-diasistema nov makedonski standardni jezik, toda vsa preteklost, etnična in jezikovna pripada samo Bolgariji. Mislim, da vse tisto, kar sem rekel doslej, pobija to tezo, ki pravzaprav v prvi vrsti škoduje samemu bolgarskemu narodu in njegovim resničnim interesom.¹⁸ Razen škode, ki jo imajo od tega bolgarski odnosi z drugimi jugoslovanskimi narodi, in bolgarski ugled, obstaja še en vid problema. Bolgarska stran mnogokrat naglaša, kako je ta ali oni novinar iz Makedonije ali katere druge jugoslovanske republike nepravilno prikazal kak detajl bolgarske zgodovine, pristransko ocenil npr. bolgarsko-grške etnične in druge odnose,¹⁹ s podcenjevanjem govoril o tem ali onem aspektu bolgarskega življenja, kulture in podobno. Naglašajo tudi primere nekorektnega izdajanja spomenikov, predstavljanja posameznih revolucionarjev iz notranjosti Bolgarije kot Makedoncev, tendencioznih dialektoloških zemljevidov in podobno. Resnica je, da se vse to sporadično tudi pojavlja; kot znanstveni delavec sem na take pojave že tudi reagiral zaradi znanstvene objektivnosti in zaradi resničnih

¹⁶ Teoretični temelj tega in drugih vprašanj v tem članku sem podrobno in sistematično razvil v delu Slavjanske standardne jazyki i sravnitelnyj metod, Voprosy jazykoznanija, Moskva AN SSSR, XVI/1967, št. 1, str. 3—33. Tam je navedena tudi ustrezna literatura.

¹⁷ Variante posameznih nacionalno nehomogenih standardnih jezikov se bistveno razlikujejo od primerov, ko se v okviru enega jezika-diasistema formirata dva različna nacionalna standardna jezika na osnovi različnih narečnih temeljev istega diasistema (hindi in urdu, romunski in moldavski in podobno). Pri nacionalnih variantah pa ni skupen samo diasistem, temveč tudi konkretni narečni temelj, npr. v hrvačkosrbskem primeru tako imenovani hercegovski, to je novoštokavski. Če bi bili hrvaška in srbska buržoazija izbrali kot osnovo standarda kak kajkavski in torlački dialekt, bi imeli dva standardna jezika namesto dveh nacionalnih variant, pa tudi v tem primeru bi se ohranila enotnost hrvačkosrbskega diasistema, ne samo dialektološko, temveč tudi komparativistično (seveda bi se v tem primeru odnosi do drugih standardnih jezikov spremenili, toda to so različne ravni stvarnosti).

¹⁸ Že nekajkrat sem bil priča, kako na mednarodnih zborih izzivajo stališča posameznih bolgarskih znanstvenikov mučno ozračje, nelagodnost, a vse bolj tudi nestrpnost, revolto, kar vse tu in tam povzroči tudi pretirane reakcije.

¹⁹ Tako na primer naš tisk čestokrat enači neopravičene velikobolgarske aspiracije do Makedonije in srbskih torlačkih krajev v okviru famozne »sanstefanske« teznje z nesporno legitimnimi naporimi bolgarske zgodovine, da bi potegnili romunsko-bolgarske in grško-bolgarske meje po etničnih kriterijih. Ne smemo namreč spregledati, da sta bili bolgarska manjšina v grški Trakiji in makedonska manjšina v Egejski Makedoniji enako del južnoslovanskega etničnega kontinuuma in sta doživeli enako usodo.

simpatij do bolgarskega naroda, dežele in kulture,²⁰ a treba je spoznati, da vendarle obstajata neki red in stopnjevanje pri problemih: če je resnica, da obstajajo nepravilnosti na obeh straneh, potem je še važnejša resnica, da jih je na eni strani ne samo več — to še zmeraj ne bi bilo tako važno — temveč da samo ena stran ogroža drugi tudi samo existenco, identiteto, torej tisto, kar je za neki narod vse. Ko bo odpravljena ta *osnovna* nepravilnost, potem se bo šele mogoče in tudi treba pogovoriti o vsem drugem. To tudi zaslužijo tolike skupne tradicije južnoslovanskih narodov, od ciril-metodijske dediščine do skupnega boja za etnični obstoj pred turško nevarnostjo in do skupnih prvih socialističnih idej na Balkanu v prejšnjem stoletju. V književnosti pa tako vse do tako imenovane moderne ni mogoče deliti srbskega, makedonskega in bolgarskega razvoja. Mislim, da vse to vendarle ima neko vrednost in pomen.

5. Vprašanje imena

Na koncu bi želel osvetliti še en problem, ki ga v makedonski problematiki (in ne samo v njej) mnogokrat pojmujejo preprosto neresno. Mislim na samo ime makedonskega jezika. Tu bi se lahko ustavili tudi pri grških pojmovanjih, da si makedonski Slovani prisvajajo ime, ki po pravici sodi samo antičnim Makedoncem (tistim Aleksandra Velikega), le-te pa velja po teh pojmovanjih imeti za svojevrstne Grke (kar kajpada ne drži, ker so bili antični Makedonci tako etnično kot jezikovno samostojen indoevropski element, neslovanski in negrški). Take poglede zelo značilno ilustrira npr. knjiga solunskega univerzitetnega profesorja jezikoslovja N. P. Andriotisa »The Federative Republic of Skopje and its Language«.²¹ To delo je tako neverjetno in škandalozno brezobziren falsifikat, degradacija znanosti in nizkoten protimakedonski in protijugoslovanski pamflet, da ne zasluži polemike, čeprav zastopa pojmovanja, ki so zelo razširjena v Grčiji. Kar pa se tiče same »uzurpacije imena«, so slovanski Makedonci ravno toliko »uzurpatorji« kakor današnji Egipčani, Španci, ali v drugem smislu Bolgari itd., torej vsi, ki nosijo ime, ki je v preteklosti pripadalo kakemu drugemu etničnemu in jezikovnemu elementu. »Uzurpatorji« bi lahko bili končno tudi sami Srbi in Hrvatje, le s to razliko, da ničesar ne vemo o prvotnih neslovanskih nosilcih teh imen. Torej lahko pustimo problem »uzurpacije« ob strani in raziščemo vprašanje uporabe bolgarskega imena v makedonski preteklosti. To je namreč eden najbolj pogostih argumentov pri negaciji in omalovaževanju makedonske individualnosti.

V slovanskem svetu kažejo imena narodov in jezikov nekatere specifičnosti — po eni strani zaradi — v evropskem merilu — sorazmerno poznega formiranja narodov in standardnih jezikov, po drugi pa zaradi očitno večje važnosti atributa *slovanski*, v primeri npr. z atributom *romunski* ali *germanski*, ki zunaj

²⁰ O nekim pitanjima medujužnoslavenskih odnosa. Iluzije o super-naciji. *Vjesnik u srijedu* št. 763. 14. 12. 1966.

²¹ II. izdaja, Atene 1966. To knjigo delijo množično in brezplačno na najrazličnejših kongresih, brezplačno jo pošiljajo po pošti in podobno, vse v znamenju boja proti slavo-komunizmu (to je stalni grški termin vseh povojnih režimov, pri tem pa je akcent, kot se zdi, pogosteje na prvem delu skovanke). Ni mi znano, da bi bili mi odgovorili s kakšno knjigo, ki bi v evropskih jezikih objektivno in informativno prikazala makedonsko problematiko.

filologije in zgodovinskih znanosti nimata skoraj nobene resne praktične vrednosti. Ne upoštevati ti dve dejstvi pomeni biti znanstveno neodgovoren.

Povsem jasno je, kako deplasirano bi bilo danes karkoli zahtevati, sklicujoč se npr. na to, da se je češko ime sorazmerno težko afirmiralo na Moravskem, ali da je ukrajinsko ime dokaj kasnejšega nastanka in se je prej uporabljalo rusko, malorusko in podobno (pozabljajo pri tem, da se je v pomenu »ruski« uporabljala naziv »moskaljski«, »rosijski« ali podobno). Deplasirano je, kadar pri nas včasih izvajajo nekatere sklepe iz tega, da so pokrajinski nazivi (npr. kranjski) precej dolgo konkurirali slovenskemu nacionalnemu imenu, ali hrvatskemu (npr. *slavonski*, *dalmatinski* ali celo »istrijski«), ali zaradi dejstva, da je bilo ime *slovinski* sinonim zdaj za »hrvatski« zdaj za »slovenski«. Treba je upoštevati, da so se pri mnogih slovanskih narodih dolgo držala dvojna imena tipa *slavjano-ruski*, da so s takimi imeni tudi Srbi in Hrvati pričeli izgradnjo kulturnega okvira pri formiranju modernega naroda: *slaveno-serbski* (Karadžić, Pesmarica 1814) in *horvatsko-slavenski* (Gaj, Kratka osnova 1830). Dovolj je, če se spomnimo še meglivosti »ilirske« epizode, pa nam bo jasno, da gola imena v slovanskem svetu pomenijo zelo malo in da tavanja med konsolidacijo nacionalnih imen ne dokazujejo prav ničesar. Edino resničen in znanstven postopek je verno prikazovanje dejstev, najprej o etnogenezi in potem o formiranju naroda ob preprosti registraciji imenovanih tavanj in preprosto priditvijo dokončno ustaljenim imenom.

Torej je jasno, da je naivno in neodgovorno zamolčati uporabo bolgarskega imena v makedonski preteklosti, zamenjavati to ime z makedonskim ali slovanskim pri izdajanju spomenikov in podobno. To je neresno, če ne zaradi drugega, pa zato, ker v znanosti takih dejanj ni mogoče skriti. Resnejše pa je to, da taka naivna dejanja pomenijo pravzaprav priznanje, da ima npr. uporaba bolgarskega imena v nekaterih makedonskih cerkvenih spisih ali izdaji makedonskih narodnih pesmi bratov Miladinovih nekakšno dokazno vrednost, prav takšno, v kakršno so prepričani romantični in idealistični zagovorniki velikobolgarskih aspiracij. Ravno to pa je tisto, kar ni res. Zato bi bilo že enkrat treba odstraniti z dnevnega reda polemike te vrste. Tu ni mogoče ničesar dokazovati ravno zato, ker je mogoče poskušati dokazovati najrazličnejše stvari. Mogoče je navesti neizpodbitne podatke o tem, da so bolgarsko ime uporabljali v Nišu in srbsko v severozahodni Bolgariji, bolgarsko ime od Ohrida in srbsko do Soluna. Toda danes to ne pomeni popolnoma ničesar, nič več od mrtvega arhivskega podatka. Popolnoma jalov opravek je tudi vsako preštevanje frekvence v posameznih rabah. Stvarni rezultati procesov, ki so privedli do formiranja južnoslovanskih narodov, so prevladali nad vsemi drugimi, ker pomenijo življenje.

Dr. Dalibor Brozović

Prevedel E. F.